

Еμίνακο

**Науковий щоквартальник
№3 (19) (липень-вересень)
Том 1**

**Київ-Миколаїв
2017**

УДК 94+327+930+902/904

Засновник видання:

Науково-дослідний центр «Лукомор'є» Інституту археології НАН України

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації (Реєстраційне свідоцтво: КВ № 13415-2299Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 року)

Головний редактор: *Олександр Тригуб*

Заступники головного редактора: *Ігор Кривошея*

Відповідальний секретар: *Кирило Горбенко*

Редакційна колегія: Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гаврилюк Н.О., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Гречко Д.С., к.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт (Познань, Польща)
Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Кривошея І.І., д.і.н., професор (Умань, Україна)
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)
Михайлуца М.І., д.і.н., професор (Одеса, Україна)
Панковський В.Б., к.і.н., наук. співр. (Київ, Україна)
Симоненко О.В., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Смирнов І.О., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Тихонов А.К., д.і.н., професор (Володимир, Російська Федерація)
Тробські Мацей, доктор габілітований, професор (Ченстохова, Польща)
Шитюк М.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)
Шкляж Й.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)

Рецензенти:

Господаренко О.В., кандидат історичних наук, доцент (МНУ імені В. Сухомлинського)
Ігнатуша О.М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)
Тодоров І.Я., доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, площа Адміралтейська 1, Інститут історії, політології та права МНУ імені В. Сухомлинського, Науково-дослідний центр «Лукомор'є», **E-mail:** alextrigub@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках:

Офіційна сторінка в Інтернеті: <http://www.eminak.mksat.net>

Журнал індексується:

Системою **РІНЦ** (Російська Федерація) та розміщено у бібліотеці **e-LIBRARY.RU**
Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2015: 40.07.
Наукометричною базою **Open Academic Journals Index** – Impact Factor OAJI: 0.201
Статті й анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі **EBSCO Information Services** (EBSCO, США)

Емінак: науковий щоквартальник. 2017. № 3 (19) (липень-вересень). Т. 1. 139 с.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою НДЦ «Лукомор'є» (протокол № 7 від 14.07.2017 р.)

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 1998-4634

© Автори статей, 2017

© Науково-дослідний центр «Лукомор'є», 2017

* **Емінак** (грец.) – за однією з версій, ім'я скіфського царя, що здійснював владу над Ольвією.

ЗМІСТ

Історія України

Сапожников Ігор Маврокастрон – Богаз-Конман: морський порт і замок у гирлі Дністровського лиману (російською)	5
Савченко Віктор Федерація анархістів-комуністів «Чорний прапор» у боротьбі за лідерство в анархістському русі в Україні (1905-1907 рр.)	14
Лисенко Віталій Галичина у концепції польської месіанської візії	19
Тригуб Олександр Боротьба за українізацію православ'я у Херсонсько-Одеській єпархії часів національно-визвольних змагань (1917-1920 рр.)	24
Тулуш Артур Східні слов'яни з Південної Бессарабії під Румунською адміністрацією (1918-1940) (російською)	30
Швець Ольга Громади євангельських християн-баптистів і п'ятидесятників України у форматі штучного релігійного об'єднання (1970-ті роки)	36
Тхоржевська Тетяна Про сало і балалайку, або зміни в образі «типового українця» в уявленнях одеських студентів	41

Всесвітня історія та міжнародні відносини

Кузовков Володимир Конфесійний фактор у відносинах Візантії та Хазарії у IX-X ст. (російською)	47
Моїсєєва Тетяна Лікарняно-поліцейський контроль над проституцією та венеричними захворюваннями на теренах Російської імперії (кін. XIX – поч. XX ст.)	52

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Петрушко Людмила Різновиди печалі та сліз у східних і Києво-Печерському патериках	57
Заєць Олена Бібліотека Видубицького монастиря у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського	62
Мітковська Тетяна Розвиток гідрографії у Північному Причорномор'ї у XIX – на початку XX ст.: джерельна база дослідження	67
Гордієнко Дмитро Володимир Великий на сторінках часопису «Тризуб» (Париж, 1925-1940 рр.)	73
Мочкін Сергій Сакральні пам'ятки західних областей України в умовах антирелігійної політики другої половини 1940-х – початку 1970-х років: історіографія проблеми	80
Нефьодов Дмитро Підготовка кадрів і підвищення кваліфікації повоєнного робітництва УРСР (1946-1965 рр.) у працях радянських науковців другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.	87

Музеєзнавство та пам'яткознавство

Прудивус Сергій Процес створення музею меморіального профілю на прикладі помешкання П.Г. Тичини у м. Києві	92
Куценко Сергій Особливості реалізації освітньо-виховного потенціалу музеїв України в умовах інформатизації суспільства	98

Історія науки і техніки

Олійник Ольга Внесок В.М. Лігіна (1846-1900) у розвиток Одеського Відділення Російського технічного товариства	103
Салата Галина Професор Петро Якович Каменцев – видатний спеціаліст у галузі будівельних конструкцій і відновлення споруд	108
Підкошаная Оксана Професор М.С. Стрілецький про методи розрахунку конструкцій і споруд відповідно до граничних станів та основні напрямки його розвитку	113
Сухотеріна Любов, Грушицька Ірина, Рижєва Надія У витоків історії науки і техніки в Україні: О.Я. Пилипчук (до 70-річчя від дня народження)	118

Краєзнавство

Горбуров Євген Священні реліквії Чорноморського флоту та пов'язані з ними історії (російською)	124
Коваль Геннадій Діяльність спрощеного міського управління міста Березівка у галузі торгівлі та промисловості (XIX ст. – 1917 р.)	132

CONTENT

History of Ukraine

Sapozhnykov Igor	
Mavrokastron – Bogaz-Konman: a seaport and a castle in the mouth of the Dniester Estuary (in Russian)	5
Savchenko Viktor	
Federation anarchic-communists «Black flag» in the struggle for leadership in the anarchist movement in Ukraine (1905-1907)	14
Lysenko Vitaly	
Galicja in the concept of Polish messianic vision	19
Trygub Olexander	
The struggle for the ukrainization of Orthodoxy in the Kherson-Odesa eparchy in the times of the national liberation struggle (1917-1920)	24
Tulus Arthur	
Eastern Slavs from Southern Bessarabia under Romanian administration (1918-1940) (in Russian)	30
Shvets Olga	
Communities of Evangelical Christians-Baptists and Pentecostals in an artificial religious association (1970s)	36
Tkhorzhevska Tetiana	
About salo and balalaika, or changes in the image of «typical Ukrainian» in the representations of Odesa students	41

World History and International Relations

Kuzovkov Vladimir	
The confessional factor in the relations between Byzantium and the Khazar Khaganate in the IX-X centuries (in Russian)	47
Moiseeva Tatyana	
Medical and police monitoring over prostitution and sexually transmitted diseases in the territory of the Russian Empire (late XIX – early XX centuries)	52

Historiography, Source Study and Special Historical Disciplines

Petrushko Liudmyla	
Kinds of sadness and tears in the eastern and Kyiv-Caves paterikons	57
Zaiets Elena	
The Library of the Vydubyskyi Monastery in the Vernadskyi National Library of Ukraine	62
Mitkovska Tatiana	
Development of the hydrographical researches of the Northern Black Sea Region in the second half of XIX century – in early of XX century: source study base	67
Hordiienko Dmytro	
Volodymyr the Great on the pages of the «Trident» magazine (Paris, 1925-1940)	73
Mochkin Serhii	
Sacred monuments of Western Ukraine in the context of antireligious policy in the second half of the 1940s and the early 1970s: historiography of the problem	80
Nefyodov Dmytro	
Training and professional development of Ukrainian SSR post-war working class (1946-1965) in the works of Soviet scientists of the second half of the 1960s – early 1980s	87

Museology and Monument studies

Prudyvus Sergiy	
Processes of creating a museum memorial profile on the example of the apartment of P. Tychna in Kyiv	92
Kutsenko Serhii	
Peculiarities of implementation of educational-and-upbringing potential of museums in Ukraine in terms of society informatization	98

History of Science and Technology

Oliinyk Olha	
Contributions of Valerian Lihin (1846-1900) in the development of the Odessa Department of the Russian Technical Society	103
Salata Halyna	
Professor Petro Kamentsev – a prominent expert in the field of building construction and building's restoration	108
Pidkoshanaya Oksana	
Professor M. Streletsky about methods of calculating structures and buildings in accordance with the boundary states and the main directions of its development	113
Suhoterina Lyubov, Hrushytska Irina, Ryzheva Nadiya	
At the origin of the history of science and technology in Ukraine: O. Pylypchuk (to the 70th anniversary of his birthday)	118

Local History

Gorburov Evgen	
Sacred relics of the Black Sea Fleet and related stories (in Russian)	124
Koval Hennadiy	
The activity of the simplified Berezhivka city board in the sphere of trade and industry (XIX – 1917)	132

УДК 930.1 (477)–058.243 «1946-1965»

**ПІДГОТОВКА КАДРІВ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОВОЄННОГО РОБІТНИЦТВА
УРСР (1946-1965 рр.) У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
1960-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1980-х рр.**

Дмитро Нефьодов

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: nefyodovdv@gmail.com

Оцінюючи наукове середовище й умови існування радянської історіографії другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр., слід констатувати явно виражене посилення позицій консервативного крила партії, планомірний наступ реакції та неприйняття будь-якої, навіть мінімальної, альтернативної точки зору. У той же час навіть враховуючи жорстке дотримання принципу партійності, консервацію методологічних та історіософських підходів до осмислення минулого та створення нових робіт, необхідно позначити той факт, що у досліджуваний період радянська історіографія повоєнного робітничого класу УРСР досягла вершини свого розвитку.

Мета статті полягає у дослідженні радянської історіографії другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. щодо питання підготовки кадрів і підвищення кваліфікації повоєнного робітництва УРСР (1946-1965 рр.)

Різні аспекти, опосередковано тотожні з предметом нашого дослідження, містяться у дисертаціях В. Жиляєва [1], Ю. Лаєвської [2], Ю. Ніколайця [3], історіографічних зрізах О. Додонова [4] й О. Сургая [5].

Процес відновлення довоєнної кількості та подальше зростання робітничого класу у повоєнний період відбувався за рахунок певних джерел поповнення, пов'язаних з використанням трудових ресурсів країни. Чисельність їх функціонування залежала від рівня приросту працездатного населення, тобто від демографічного чинника та чинника економічного – темпів зростання потреб галузей економіки. Однією з головних проблем повоєнного періоду стала втрата Радянським Союзом за роки Другої світової війни 20 млн. чол. Чисельність населення УРСР напередодні радянсько-німецької війни перевершена лише у 1958 р. Ці цифри не включають к себе т.зв. непрямі втрати від збільшення смертності та різкого скорочення народжуваності у порівнянні з довоєнним періодом. Крім того, відбулося скорочення ресурсів робочої сили, причому якраз у

найбільш працездатному віці, що істотно впливало на темпи відновлення та розвитку країни. Проблема відтворення робітничого класу, підготовки молодих кадрів і підвищення кваліфікації знайшла достатнє висвітлення у працях радянських дослідників другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

Значну увагу джерелам і формам поповнення робітничих кадрів промисловості приділив О. Смирнов. Дослідник справедливо застеріг від приниження ролі колгоспного селянства у поповненні рядів робітничого класу аж до першої половини 1960-х рр. [6, с. 90], підкреслив, що саме 1950-і рр. стали періодом формування умов, при яких робітничий клас почав відтворювати свій склад у значній мірі на власній соціальній основі за рахунок підростаючого покоління [6, с. 74]. Автор вважає, що ця тенденція значно посилилася у 1960-і рр. На жаль, наведена цифрова інформація не підтверджується посиланнями на першоджерела, що значно знижує її наукову цінність.

Оцінюючи значення реевакуації робітників у роки четвертої п'ятирічки як одного з джерел поповнення робітничих лав, О. Смирнов вказує, що багато евакуйованих робітників не поспішали повертатися на старі місця роботи внаслідок серйозних матеріально-побутових труднощів у цих районах. На підприємства важкого машинобудування, розташованих у Харківській, Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській, Одеській і Миколаївській областях прибуло з евакуації всього 574 чол. [7, с. 146]. Крім того, як підкреслює дослідник, освоєння нової техніки вимагало від робітників підвищення технічних знань, а кваліфікація багатьох з них не відповідала тому рівню робіт, які їм доводилося виконувати. Тому багато керівників підприємств заповнювали недоліки якості робочої сили її кількістю, створюючи у себе кадрові резерви. Практично це означало створення контингенту надпланових працівників, тобто надлишків робочої сили [7, с. 146].

О. Смирнов зосередив свою увагу на тому,

що для всього повоєнного періоду основними формами залучення нових робітників до виробництва стали державний організований набір (оргнабір), розподіл випускників шкіл та училищ системи державних трудових резервів, плановий набір робітників самими підприємствами та перерозподіл працівників на інші підприємства або галузі. Історик стверджує, що до кінця четвертої п'ятирічки продовжували існувати різного роду мобілізації населення. Безпосередньо після закінчення війни велика частина робітників, залучених за оргнабором, прямувала на відновлювальні роботи. Вони використовувалися при відновленні житлового фонду, промислових підприємств, шосейних і залізничних доріг. Інша частина робітників, які надійшли по оргнабором, прямувала, головним чином, у металургійну, паливну, енергетичну, лісову промисловість. У той же час, О.Смирнов приходить до висновку, що оргнабір став додатковим залученням робітників і до кінця четвертої п'ятирічки втратив своє значення [7, с. 159].

Оригінальну методику вивчення джерел поповнення робітничого класу запропонував С.Сенявський [8], яка базується на підході до визначення методологічних принципів проблеми джерел поповнення робочої сили в соціалізмі у цілому. На відміну від радянських економістів, які концентрували свою увагу на джерелах зростання чисельності та змінах складу робітничого класу у певних галузях промисловості або районі, С.Сенявський підійшов до дослідження проблеми з точки зору вивчення та визначення джерел відтворення робітників як класу. В основі встановленої їм класифікації лежить соціальний критерій, який визначається за родом занять. Цей принцип класифікації автор виводить з аналізу структури радянського суспільства.

Також у монографії докладно вивчені форми поповнення та перерозподілу робітничих кадрів. Особливу увагу дослідник приділив т. зв. громадським закликам. Докладно розкрито роль системи професійно-технічної освіти у поповненні робітничого класу кваліфікованими індустріальними кадрами. Наведено зведені дані про кількість робітників, підготовлених у системі трудових резервів. Відзначено такі особливості її розвитку, як введення замість призову молоді принципу добровільності та значне підвищення загальноосвітнього рівня прийнятих для навчання осіб. У той же час відзначено виникле протиріччя між недостатньо високим рівнем підготовки робітничих кадрів у самій системі трудових резер-

вів і потребами промисловості у кваліфікованих робітниках. У монографії також розглянуті й інші форми відтворення кваліфікованих робітничих кадрів, зокрема підготовка їх на підприємствах і через загальноосвітню школу з виробничим навчанням. Автор приходить до висновку, що така форма підготовки робітників недоцільна [8, с. 147].

В іншій своїй монографії, створеної у співавторстві з В.Тельпуховським, С.Сенявський класифікував джерела відтворення робітничого класу у такий спосіб: а) колгоспне селянство; б) незайняте в економіці працездатне населення; в) регулювання складу виробничих і невиробничих працівників як непрямий резерв відтворення робітничого класу; г) демобілізовані воїни РСЧА; д) промкооперації; е) учні загальноосвітніх шкіл [9, с. 94]. Автори роблять висновок про те, що під впливом НТП швидкими темпами у післявоєнний період розвивалися виробничі сили й удосконалювалися виробничі відносини, розширювалися можливості для більш раціонального розподілу та перерозподілу трудових ресурсів між галузями економіки. Так, зростання механізації праці у сільському господарстві, розвиток кооперативно-колгоспної власності дали можливість вивільнити частину сільського населення та направити його в індустріальні галузі економіки, що робило колгоспне селянство одним з основних джерел поповнення робітничого класу. Разом з тим автори підкреслюють, що роль колгоспного селянства у поповненні рядів робітників у різні роки неоднакова.

Заслугою В.Тельпуховського та С.Сенявського стала подальша розробка питання про роль учнів загальноосвітніх шкіл у поповненні робітничого класу. Якщо до початку 1950-х рр. випускники денної загальноосвітньої школи поповнювали ряди інтелігенції, вступаючи до ВНЗ, то потім все більша їх кількість почала вливатися у ряди робітничого класу, вступаючи безпосередньо на виробництво або до ПТУ. У книзі подано аналіз підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, показано вдосконалення методів і форм їх навчання. Вірно помічено авторами паралелізм у підготовці по одним і тим же спеціальностям на виробництві й у навчальних закладах профтехосвіти, недостатня забезпеченість сучасним технічним обладнанням навчального процесу. Однак висновок авторами про те, що якість підготовки робітників на підприємствах за інших рівних умов вище, ніж у системі держтудрезервів на нашу думку є дискусійним [9, с. 244]. Так, у дисертації Є.Смирнова, присвяченій аналізу кі-

лькісних та якісних змін у складі робочих-будівельників УРСР вказується, що питома вага випускників профтехучилищ у будівництві УРСР постійно зростала. Автор встановив, що за досліджуваний період підготовлено та передано виробництву більш 473,1 тис. чол. Постійно збільшувалася кількість навчальних закладів і кількість учнів у них, удосконалювалася матеріально-технічна база ПТУ будівельного профілю, підвищувалася якість підготовки робітничих кадрів [10, с. 19].

Радянськими дослідниками встановлено, що протягом двох післявоєнних десятиліть загальна кількість колгоспників, які брали участь у сільськогосподарському виробництві скоротилася з 6553 тис. до 5583,4 тис. чол. Такі зміни радянська історична наука оцінювала винятково позитивно та як результат «розвитку продуктивних сил і виробничих відносин» [11, с. 28]. Внаслідок цього колгоспне селянство у повоєнний період як і в довоєнні роки продовжувало залишатись одним з основних джерел поповнення лав робітничого класу. Дослідник В. Романцов констатує, що у 1959-1963 рр. приплив колгоспного селянства у промисловість набрав найбільшого за весь післявоєнний період розмаху. Дослідник пояснює це, з одного боку, подальшим розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, а з другого – антинауковими методами керівництва хрущовської верхівки сільським господарством. В Україні за ці роки загальна кількість колгоспників, безпосередньо зайнятих у сільськогосподарському виробництві, зменшилася на 1 млн., а число працівників радгоспів збільшилося майже на 350,9 тис., тобто в індустріальні загони робітничого щороку влилося до 130 тис. колгоспників [11, с. 30].

Дослідником В. Романцовим встановлено, що окремим джерелом поповнення робітничого класу у повоєнний період стала промислова кооперація. Так, у 1956 р. до лав робітників СРСР влилося 500 тис. членів промкооперації. У 1960 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів ліквідувала промкооперацію й, як зазначив історик, внаслідок цього заходу до лав працівників державної промисловості УРСР влилося понад 292 тис. колишніх членів промислових артілей, серед них 252 тис. становили робітники [11, с. 31].

2 серпня 1954 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про організацію виробничо-технічної підготовки молоді, яка закінчила середню школу для роботи на виробництві». Постанова передбачала створення у системі професійно-технічної освіти (держтрудоузер-

вів) технічних училищ, до яких приймалася молодь з повною середньою освітою. За даними Державного Комітету Ради Міністрів УРСР по професійно-технічній освіті, в республіці за період з 1954 по 1958 рр. кількість технічних училищ зросла з 66 до 104, а число учнів у них збільшилось з 16,1 тис. до 32,2 тис. [11, с. 34]. У 1959 р. всі ремісничі, залізничні, гірничопромислові, будівельні, технічні училища та школи реорганізовані у міські та сільські профтехучилища. Дані зміни оцінені дослідником В. Романцовим як ключовий фактор поповнення лав робітничого класу УРСР підготовленими спеціалістами [11, с. 71]. Дослідник зазначив, що в училищах і школах профтехосвіти УРСР за 25 післявоєнних років підготовлено понад 2584 тис. молодих робітників [11, с. 106].

В. Романцов вірно відзначив, що підготовка кваліфікованої робочої сили на виробництві посідала провідне місце у забезпеченні економіки кваліфікованими робітничими кадрами. Безпосередньо на підприємствах промисловості, будівництва та транспорту підготовлялися робітничі кадри масових професій, попит на які не могли задовольнити навчальні заклади професійно-технічної освіти. Дослідник відмітив низку переваг виробничого навчання. Оскільки основна маса нових робітників готувалась без відриву від виробництва, вони і в період навчання брали участь у виробничому процесі. До того ж навчання робітника відбувалось у тих самих умовах в яких після набуття кваліфікації він починав працювати, що включало період акліматизації. При цьому навчання на виробництві коштувало значно дешевше та потребувало менше часу [11, с. 78].

В. Романцов встановив, що основними формами підготовки кваліфікованих робітників безпосередньо на виробництві протягом усього післявоєнного періоду стали індивідуальне, бригадне та курсове виробничо-технічне навчання, а також підготовка у постійно діючих школах при підприємствах. За підрахунками іншого радянського дослідника Д. Шелеста даний метод підготовки майже на 80% задовольняв потреби у робочих кадрах промисловості, будівництва, транспорту й інших галузей економіки [12, с. 139]. Основним недоліком індивідуально-бригадних форм підготовки радянські вчені вказували те, що робітників навчали виконувати лише нескладні операції, а тому при змінах виробничого процесу вони постійно вимушені перекваліфіковуватися. В. Романцов прийшов до висновку, що за допомогою виробничого навчання безпосередньо на заводах,

фабриках, шахтах та інших промислових підприємствах підготовлено понад $\frac{4}{5}$ всіх основних робітників, що прийшли у промисловість за післявоєнний час [11, с. 106].

З ростом темпів виробництва та прискоренням НТП у повоєнне двадцятиріччя для все більшої маси людей виникла об'єктивна необхідність у перекваліфікації або удосконаленні своєї кваліфікації, набутої під час початкового навчання. Необхідність та обсяг перепідготовки визначалися не тільки НТП, а й великими масштабами руху кадрів, тим, що значна частина робітників одночасно зі зміною місця роботи змінювала та професію. Найбільш ефективними формами навчання для підвищення кваліфікації робітників з метою суттєвого розширення їх професійних навичок та отримання нових знань за суміжними професіями, на думку дослідниці О. Шаталової стали виробничо-технічні курси, а також курси цільового призначення, які, як вказала автор, стали найбільш гнучкою й оперативною формою підвищення кваліфікації. Дані курси дозволяли швидко організувати навчання у разі заміни обладнання або установки додаткових потужностей на підприємствах. За даними О. Шаталової, близько 25% усієї кількості робітників промисловості, що підвищували кваліфікацію, навчалися саме на цих курсах [13, с. 106].

Таким чином, досліджуючи джерела та форми поповнення робітничого класу, підготовки молодих кадрів і підвищення кваліфікації радянські дослідники встановили неоднорідність їх значення протягом різного часового сегменту. Так, протягом четвертої та п'ятої п'ятирічок основними джерелами поповнення робітничого класу стали колгоспне селянство, учні загальноосвітніх шкіл, працездатне населення, зайняте у домашньому й особистому підсобному господарстві та інваліди, що не повністю втратили працездатність, скорочені з адміністративно-управлінського апарату службовці, демобілізовані воїни, члени промислової кооперації. Для залучення трудящих на виробництво у цей час використовувались такі форми поповнення робітничого класу як громадський заклик, організований набір, трудові резерви та набір робітників самими підприємствами [14, с. 61].

У той же час зазначається, що джерела та форми поповнення робітничого класу значно змінилися протягом другого повоєнного десятиліття. Знаковими у цьому аспекті є результати ґрунтовного соціологічного дослідження С. Матяша, в якому детально розглядаються корінні зміни у другому повоєнному десяти-

літті у співвідношенні джерел відтворення робітничого класу – зниження ролі «зовнішніх» джерел і зростання питомої ваги поповнень з робітничого середовища. Вчений дійшов висновку, що кількісні зміни у соціальній структурі суспільства, зменшення чисельності груп населення, що традиційно поповнювали робітничий клас призвели до суттєвих зрушень у джерелах поповнення кваліфікованих робітничих кадрів промисловості. Серед молодих робітників зменшилася частка вихідців з селян і в цілому з сільської місцевості та зросла чисельність потомствених робітників, а також вихідців із службовців [14, с. 115].

Зростання ролі робітничого класу як джерела формування власних поповнень, що отримало у літературі назву «самовідтворення» та відповідне збільшення абсолютної чисельності та питомої ваги потомствених робітників є однією з найбільш істотних характеристик аналізованого процесу радянської історіографії другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. На думку радянських фахівців, подібна тенденція значно посилювала соціальну однорідність робітничого класу, сприяючи розвитку його якісного складу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Жилиев В.М. Историография проблемы подготовки промышленных рабочих кадров в условиях научно-технического прогресса: автореф. дис.... д-ра ист. наук: спец. 07.00.09 «Историография и источниковедение» / В.М. Жилиев. – М., 1989. – 26 с.
2. Лаевська Ю.В. Перетворення в економіці України в 1953-1964 рр.: історіографія проблеми: дис.... к. іст. наук: 07.00.06 / Юлія Віталіївна Лаевська. – Донецьк, 2008. – 218 с.
3. Ніколаєць Ю.О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія: дис.... д. іст. наук: 07.00.06 / Юрій Олексійович Ніколаєць. – К., 2008. – 481 с.
4. Додонов О.Ф. Нове бачення періодизації історії радянського робітничого класу і його історіографії / О.Ф. Додонов // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Вип. 8. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – С. 67-74.
5. Сургай О. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти України у 20-50-і роки ХХ століття (історіографія проблеми) / О. Сургай // Вісн. Історія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2006. – Вип. 85-86. – С. 49-52.
6. Смирнов А.В. Главный источник нашей силы. Рабочие промышленности СССР. 1945-1970 гг. / А.В. Смирнов. – М.: Мысль, 1984. – 200 с.
7. Смирнов А.В. Рабочие промышленности СССР. 1945-1970 гг.: дис.... доктора ист. наук : 07.00.02 / Александр Викторович Смирнов. – Иваново, 1984. – 444 с.
8. Сенявский С.Л. Рост рабочего класса СССР (1951-1965 гг.) / С.Л. Сенявский. – М.: Наука, 1966. – 279 с.
9. Сенявский С.Л. Рабочий класс СССР (1938-1965 гг.) / С.Л. Сенявский, В. Б. Тельпуховский. – М.: Мысль, 1971. – 536 с.
10. Смирнов Е.П. Количественные и качественные изменения в составе рабочих – строителей Украинской ССР (1959-1970 гг.): автореф. дис.... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «История СССР» / Е.П. Смирнов. – К., 1982. – 24 с.
11. Романцов В.О. Робітничий клас Української РСР (1946-1970 рр.) / В.О. Романцов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту,

1972. – 219 с.

12. Шелест Д.С. Количественные и качественные изменения в составе рабочего класса Украинской ССР (1959-1970 гг.) / Д.С. Шелест. – Днепропетровск: Зоря, 1971. – 173 с.

13. Шаталова О.А. Социально-политические аспекты воспроизводства рабочего класса в условиях зрелого социализма: дис.... к. философ. наук: 09.00.02 / Ольга Александровна Шаталова. – М., 1984. – 188 с.

14. Підпригоршук Я.В. Джерела і форми поповнення кадрів робітничого класу УРСР в роки п'ятої п'ятирічки / Я.В. Підпригоршук // Укр. іст. журн. – 1968. – № 11. – С. 53-61.

Нефёдов Дмитро Підготовка кадрів і підвищення кваліфікації повоєнного робітництва УРСР (1946-1965 рр.) у працях радянських науковців другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

У статті проаналізована радянська історіографія другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. щодо підготовки кадрів і підвищення кваліфікації повоєнного робітництва УРСР (1946-1965 рр.). Досліджуючи джерела та форми поповнення робітничого класу, підготовку молодих кадрів і підвищення кваліфікації радянські дослідники встановили неоднорідність їх значення протягом різного часового сегменту.

Так, протягом четвертої та п'ятої п'ятирічок основними джерелами поповнення робітничого класу стали колгоспне селянство, учні загальноосвітніх шкіл, працездатне населення, зайняте у домашньому й особистому підсобному господарстві та інваліди, що не повністю втратили працездатність, скорочені з адміністративно-управлінського апарату службовці, демобілізовані воїни, члени промислової кооперації. Для залучення трудящих на виробництво у цей час використовувались такі форми поповнення робітничого класу як громадський заклик, організований набір, трудові резерви та набір робітників самими підприємствами.

У той же час зазначається, що джерела та форми поповнення робітничого класу значно змінилися протягом другого повоєнного десятиліття, відбулось зниження ролі «зовнішніх» джерел і зростання питомої ваги поповнень з робітничого середовища. На думку радянських фахівців, подібна тенденція значно посилювала соціальну однорідність робітничого класу, сприяючи розвитку його якісного складу.

Ключові слова: УРСР, робітничий клас, повоєнна відбудова, історіографія, підготовка кадрів, підвищення кваліфікації

Нефёдов Дмитрий Подготовка кадров и повышение квалификации повоенного рабочего класса (1946-1965 гг.) в работах советских учёных второй половины 1960-х – первой половины 1980-х гг.

В статье проанализирована советская историография второй половины 1960-х – первой половины 1980-х гг. по вопросу подготовки кадров и повышения квалификации послевоенного рабочего класса УССР (1946-1965 гг.). Исследуя источники и формы пополнения рабочего класса, подготовку молодых кадров и повышение квалификации исследователи установили неоднородность их значения в течение разного временного сегмента.

Так, в течение четвертой и пятой пятилеток основными источниками пополнения рабочего класса стали колхозное крестьянство, учащиеся общеобразовательных школ, трудоспособное население, занятое в домашнем и личном подсобном хозяйстве и инвалиды, не полностью утратившие трудоспособность, сокращенные с административно-управленческого аппарата служащие, демобилизованные воины, члены промышленной кооперации. Для привлечения трудящихся на производство в это время использовались такие формы пополнения рабочего класса как общественный призыв, организованный набор, трудовые резервы и набор рабочих самими предприятиями.

В то же время отмечается, что источники и формы пополнения рабочего класса значительно изменились в течение второго послевоенного десятилетия, произошло снижение роли «внешних» источников и рост удельного веса пополнения из рабочей среды. По мнению советских специалистов, подобная тенденция значительно усиливала социальную однородность рабочего класса, способствуя развитию его качественного состава.

Ключевые слова: УССР, рабочий класс, послевоенное восстановление, историография, подготовка кадров, повышение квалификации

Nefyodov Dmytro Training and professional development of Ukrainian SSR post-war working class (1946-1965) in the works of Soviet scientists of the second half of the 1960s – early 1980s

The article analyzes the Soviet historiography of the second half of the 1960s – early 1980s as for the issue of training and professional development of Ukrainian SSR post-war working class (1946-1965). Studying the sources and forms of new entrants of working class, young staff training and professional development, Soviet researchers found heterogeneity of their value during different time segments.

Thus, during the fourth and fifth five-year plans the main sources of working class new entrants were represented by collective farmers, pupils of secondary schools, the working-age population engaged in private household and plots, disabled people not totally incapacitated, personnel redundant from administrative and managerial establishments, demobilized soldiers, members of industrial cooperation. To attract workers in production at that time they used such forms of working class new entrants as public call-up, organized recruitment, labour reserves and recruitment of workers by companies.

At the same time it is indicated that the sources and forms of working class new entrants changed considerably during the second post-war decade, decline of the role of «external» sources and increase of the ratio of new entrants from the working environment took place. According to Soviet experts, this trend significantly enhanced the social homogeneity of the working class promoting the development of its qualitative composition.

Keywords: Ukrainian SSR, working class, post-war reconstruction, historiography, training, professional development

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 08.06.2017 р.

Науковий щоквартальник
«ЕМІНАК»

№ 3 (19) (липень-вересень) 2017
Том 1

Комп'ютерний набір – Смирнов Л.І.
Комп'ютерна верстка та макетування –
Смирнов О.І.

Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні Науково-дослідного центру
"Лукомор'є"»

Інститут історії, політології та права,
площа Адміралтейська, 1, м. Миколаїв, 54003

Здано до набору 14.07.2017 р. Підписано до друку 17.07.2017 р. Папір офсетний. Формат 60х84/8. Гарнітура «Cambria». Друк лазерний. Обл.-вид. арк. 14,7. Наклад 100 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макету
на власному обладнанні Науково-дослідницького центру
"Лукомор'є" «Державного підприємства «Науково-дослідний центр
"Охоронна археологічна служба України"»
Інституту археології НАН України